

TÜRKİYEDE KÖY YERLEŞMELERİ VE ŞEHİRLEŞME
HAREKETLERİ [1]
(İki hartası vardır)

Prof. Dr. Hâmit Sadi SELEN

Bundan evvelki meslek toplantısında Türkiyenin yol sistemi üzerinde konuşmuşum. Bu dafa da yerleşme tarzı üzerinde duracağım. Birbirine pek sıkı bağılı bulunan her iki hadise Coğrafyanın ana bahislerinden sayıldığı halde şimdiye kadar bir coğrafya konusu olarak ele alınmamıştı. Bir ülkede nüfusun dağılışı ile beraber yerleşme şekilleri, köy ve şehir toplulukları biz coğrafyacıları yakından ilgilendirir.

Köy ve şehir ile sosyoloji, ekonomi gibi ilimlerle beraber komün bilgisi, idare hukuku gibi disiplinlerin de meşgul olduğunu biliyoruz; fakat yerleşme bir yandan tabiat şartlarının diğer taraftan insan yaşayışının karşılıklı tesirleri altında vücut bulduğundan her iki âmili gözünde tutarak tavsif ve izah ancak coğrafya metotlarıyla kabildir. Sadece mesken topluluğu diye tarif etsek bile yerleşmenin [2] birçok neveleri ve şekilleri olduğu gibi aelâde göçebe hayatının da bir nevi yerleşme sayıldığı malûmdür; bunula beraber gerek coğrafyada, gerek istatistiklerde yerleşmelerin esaslı bir tasnifi yapılmış değildir.

Gerek tabiat şartları, gerek sosyal seviye bakımından memleketlere ve milletlere göre yerleşmenin gösterdiği hususiyetleri yerleşme tarzı, diye ifade edebiliriz. Tarz ve istil şimdiye kadar insanların edebî ve bedî mahsulleri için kullanılırsa da burada «şekil» sözünden daha mânâlı düşüyor ve hadiseyi daha açık ifade ediyor. Yol sistemi ve yerleşme tarzı beraberce insan hayatının yeryüzüne kattığı en devamlı izleridir. Yerleşme görünüşte sabit bir hadise gibidir; fakat yollar gibi bun-

[1] Türk Coğrafya Kurumu 1944 aralık ayındaki meslek haftasında verilen konferansın özüdür.

[2] Esasında çok çeşitli olan yerleşme, başka dillerde birçok kelimelerle ifade edildiği halde bizde tek bir kelime, yani evvelce «iskân», şimdi de «yerleşme» sözü ile anlatılmaktadır. Fransızcada «établissement», İngilizcede «settlement», Almandada «Siedlung» bu mefuma en yakın kelimelerdir; fakat bu mânada kullanılmış daha birçok tâbirler olduğu da unutulmamalıdır.

lar da tabii hadiselere nazaran durmadan değişikliğe uğramaktadır. İnsanlar uzun zaman göçebe olarak yaşamışlar, fakat gitgide münferit veya toplu evler, yani köyler halinde yerleşmişlerdir; köylerin küçük obalardan büyük köyler haline gelmesi de bir ilerleme sayılmıştır; bunu da kasabaların ve köylerin kuruluşu takip etmiştir. Yerleşme, esasta tabii muhite çok bağlı olmakla beraber nakil vasıtalarındaki yenilikler bu bağları bir dereceye kadar azaltmıştır. İlk zamanlar büyük şehirler yalnız nehir boylarındaki sulama sahalarında vücut bulurken sonraları deniz nakliyatından faydalanmak suretiyle kıyılarda veya kıyılara yakın yerlerde vücut buldu. Bugün ise hava, deniz ve kara nakil vasıtaları sayesinde iklimin müsait olduğu her yerde kurulabilmektedir. Bugünün yerleşmelerinde sosyal ve teknik seviyenin rolü eskiye nazaran çok artmıştır.

Türkiyede köy yerleşmeleri üzerinde şimdiye kadar benim haberdar olabildiğim coğrafi tetkikler arasında F. Klute'nin 1933 de neşrettiği «Muhtelif İklimlerde Köy Yerleşmeleri» kitabındaki H. Wenzel'in «İç Anadolu Köy Yerleşmeleri» başlıklı yazısı [1] zikre değer. Burada İç Anadolu köyleri başlıca dört tipe ayrılır: 1 — Yerli Türk küçük ziraatçilerinin kurmuş olduğu sık evli yığın köyler; 2 — Balkan Türklerinin ve Kırım Tatarlarının dama tahtası gibi sıralanmış çiftliklerden müteşekkil köyleri; 3 — Yörüklerin seyrek evli dağ köyleri; 4 — Kürt ve Türkmenlerin son zamanlarda vücuda getirdikleri yığın köyler. Bununla beraber H. Wenzel bu tiplerin her yerde tam bir şekilde kendini göstermediğini, eski köylere yerleştirilmiş muhacirlerin veya göçebelerin eski şekli muhafaza etmiş olduklarını da söylemektedir. H. Wenzel bu tetkikinde Anadolu köylerinin müsterek vasıfları üzerinde pek az durmuştur.

Ayrıca 1939 da İç Anadolu köylerinden birine dair esaslı bir monografi neşredilmiştir. Chicago Üniversitesi asistanlarından J. A. Morrison habilitasyon için hazırladığı «İç Anadolu Kanaksu havzasında bir kır yerleşmesi örneği olarak Alishar köyü» adını taşıyan bu tetkik İç Anadolu köy yerleşmesinin başlıca hususiyetlerini göstermesi itibarıyla örnek bir eserdir. Fakat bu da bize memleketimizdeki kır yerleşmeleri hakkında toplu bir fikir vermiyor, zaten gayesi de bu değildir.

Son zamanlarda Yüksek Ziraat Enstitüsü çalışmaları arasında bir köy monografyası olmak üzere Asistan Sadri Aran'ın yazdığı «Evedik Köyü» adlı eser [2] daha ziyade zirai iktisat bakımından hazırlanmış olduğu gibi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Enstitüsü neşriyatı arasında Sosyoloji Doçenti Niyazi Berkes'in yazdığı «Bazı Ankara Köyleri Üzerinde bir araştırma» adlı eserde [3] de daha ziyade sosyal hayat göz önünde tutulmuştur.

Yine son zamanlarda Ziraat Bakanlığının bütün Türkiye köyleri üzerinde kazalara göre yaptırdığı köy etütlerini henüz neşretmediğinden bunlardan faydalanmak imkânını bulamadım. Eğer bu tetkikler hakikaten ilmi usullere göre yapılmış ise bunlardan büyük faydalar beklenir.

[1] F. Klute, *Die Ländlichen Siedlungen in verschiedenen Klimazonen*. Breslau, 1933. S. 67.74.

[2] S. Aran, *Evedik Köyü*, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü 1938.

[3] N. Berkes, *Ankara Köyleri*, Ankara 1942.

Bundan başka Hatice Özçörekçi'nin Anadolu'da küçük şehirler hakkında doktora tezi [1] Doçent B. Boran'ın «İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki» [2] ile G. Partsch'in Anadolu zehirleri hakkındaki küçük etüdü zikre değer.

Ülkemizin yerleşme bakımından en bariz hususiyeti köy yerleşmesinin çokluğudur. Geniş mânâda şehir sayabileceğimiz 10,000 den fazla nüfuslu merkezlerde oturanlar, 1935 sayımına göre, bütün nüfusun % 17 sini teşkil etmekte, % 83 de 42,000 den fazla köy ve kır yerleşmelerine dağılmış bulunmaktadır. Dünya istatistiklerine göre yeryüzündeki ülkeler; biri köylü nüfusu ziyade, diğeri de şehirli nüfusu ziyade olmak üzere iki zümreye ayrılmaktadır; Hind, Çin, Yakınşark gibi memleketlerde birinci şekil, Batı Avrupa memleketlerinde, hususiyle Amerika ve Avustralya gibi yeni ülkelerde ikinci şekil, yani şehirli nüfusun fazlalığı dikkati çeker. Gözönünde tutulması icabeden bir nokta da şehirli nüfusu ziyade olan yeni ülkelerdeki kır yerleşmelerinin bünyesi ile, yerleşme tarihi eski olan memleketlerdeki köy yerleşmesi arasındaki eşaslı farkların bulunması; aynı zamanda bütün dünyada şehirli nüfus artışına doğru umumi bir temayülün mevcut olmasıdır.

Neden Türkiyede kır yerleşmesi çoktur? Bunun izahını daha ziyade tarihi gelişmede bulabiliriz: Türkiye gibi bir ülkede yerleşme tarihi uzun tetkiklere lüzum gösterir. Bu yolda henüz tecrübelerle bile girilmiş değildir, esaslı tetkikleri beklemekle beraber şimdilik Türkiyenin yerleşme tarihini iki safhaya ayırabiliriz: biri buharlı ve motörlü nakil vasıtalarının başladığı zaman, yani XIX. asır sonlarına kadar olan yerleşmeler, diğeri de bundan sonraki safhadır. Asıl şeklin bozulmuş olmasına rağmen karada hayvanlarla, denizde yelken gemileriyle nakliyat yapıldığı birinci safhada daha ziyade kendi kendine yeten bir ekonomiye göre bir yerleşme hâkimdi. «Kapalı yerleşme» adını verebileceğimiz bu sistemde köyler olsun kasabalar olsun esasta civar toprakların breketine bağlı bir topluluk meydana getirmekte idi.

Ege ve Akdeniz medeniyetlerinde, Türklerin eskidenberi yaşadıkları bütün muhitlerde, hususiyle Osmanlı İmparatorluğunda birçok örneklerini gördüğümüz bu kapalı yerleşme sisteminde dikkati çeken noktaları şöyle hulâsa edebiliriz: 1 — Daha ziyade ekstansif tarla ziraatine ve hayvancılığa dayanan bir köy yerleşmesi, 2 — Daha ziyade ensansif bağ ve bahçe ziraatine dayanan bir kasaba yerleşmesi; 3 — Niha-

[1] Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi C. III, sayı 1. Ankara 1944.

[2] B. Boran, toplumsal yapı araştırmaları, Ankara 1945.

yet karada kervan yolları, kıyılarda gemi yolları üzerinde, müdafaaya elverişli yerlerde vücut bulan siyasi ve idari merkezler, *şehirler*.

Kapalı yerleşme sisteminde ticaret maddeleri mahdut olduğu gibi mübadele ve münakale senenin muayyen zamanlarına ve mahdut şahıslara inhisar ederdi. Zaman zaman sarsıntılara, hattâ az çok değişikliklere uğramasına rağmen bu kaplı yerleşme tarzı 19 uncu asır ortalarına kadar varlığını ve ahengini muhafaza etmişti. Topraklarımızda bu gün de esas çizgilerini görebildiğimiz bu yerleşme tarzını basılmakta olan «Türkiye Coğrafyasının Anahatları» [1] kitabında topluca belirttiğim için burada yalnız bazı noktalara temas ile iktifa edeceğim.

Bugün ülkemizde ortalama her 18 kilometre kareye bir köy düşmektedir; fakat bizde bir asır önceye kadar köyler daha seyrek olduğu gibi her köye düşen nüfus miktarı da bundan azdı. Meselâ yukarıda adı geçen iki köy etüdünde Ankara civarındaki Evedik köyünün 85, Yozgat civarındaki Alışar köyünün de 250 senelik bir mazisi olduğu tesbit edilmiştir. Anadoluda dolaşıldığı zaman muhacir köylerine ve yeni kurulmuş yerleşmelere çok rasgelmemiz de bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Sonra umumiyetle nüfusun artması, artan nüfusun köylerde kalmış olması da bir hakikattir. Meselâ Ankaranın Çubuk kazasında 1831 sayımına göre 90 köyde 5385 erkek, 1935 sayımında da 93 köyde 14927 erkek nüfus tesbit edilmiştir. Bu münferit ve nakıs müşahedeler kati bir hüküm vermek için kâfi değilse de aksini gösterecek delillerin olmaması bunları kabule bizi sevk etmektedir.

Köylerimizin başlıca hususiyeti yuakırda da işaret ettiğimiz gibi *kendi kendine yetmek*'tir. Tarla ve bahçe ziraatıyla beraber hayvancılık ve ormancılık gibi bütün ziraat işlerini, iş bölümüne tâbi olmadan her köylü ailesi yapar. Tarla ve bahçe için hususi mülkiyet, mera ve baltalık için müşterek mülkiyet yer alır. Türkiye dağlık bir ülkedir. Ova köyleriyle dağ köyleri arasında bazı mübadele hareketleri mevcut olmakla beraber tamamiyle pazar için istihsal yapan köyler pek azdır; hattâ sahil bölgelerinde tütün, pamuk, üzüm, incir, fındık yetiştiren köylerde de temayül biraz da buğday, mısır, darı yetiştirmek ve kendi kendine yetmek cihetine doğrudur.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren vapur ve tren münakalatrının ortaya çıkmasıyla bilhassa şehir yerleşmelerinde esaslı bir değişiklik kendini gösterdi. Yeni devir, münakale ve mübadelenin çoğalması ve hızlanması neticesi, geniş sahaların mahsulleriyle beslenen büyük şehir-

[1] S. Selen, Türkiye Coğrafyasının Ana Hatları, Ankara. 1945.

lerin vücut bulmasıyla ayırdedilir. Bu yeni devrin, yalnız şehirlerde değil, köy hayatı, yeni kır yerleşmeleri üzerinde de büyük tesiri oldu. Kapalı yerleşmedeki topluluklar için bir kesafet ölçüsü, toprak ve nüfus münasebetleri dâvası mevcut olduğu halde geçimi civarın toprak bereketine bağlı olmıyan, daha ziyade mübadeleye dayanan yeni yerleşmeler için böyle bir mesele yoktur.

Şehirli nüfusunun hâkim olduğu yeni ülkelerde kır yerleşmeleri de dinamik bir şekil aldı; kendi kendine yeten yerleşmeler yerine ihtisas ve iş bölümüne göre ayrılmış, ileri teknik vasıtalarıyla mücehhez, tamamiyle pazara bağlı bir kır yerleşmesi kuruldu; hattâ bazı büyük şehirler kendilerini besliyecek kır yerleşmelerini kendi ülkelerinde kuramadıkları takdirde deniz aşırı yerlerde müstemlekeler vücade getirmek temin ettiler. Yeni sistemin en yeni örneklerini Birleşik Devletlerde ve güney Yarım küresinde görmekteyiz. Avrupada şehirler tamamiyle yeni sisteme uymuş ise de, kıtanın ekseri köyleri henüz eski yerleşmelerin hüviyetini muhafaza etmektedir. Bu sebeple bugünün zihniyetiyle yeniden kurulan kır yerleşmeleriyle, yenileştirilen eski köyler arasındaki fark gözden kaçmamaktadır. Almanya ve Fransa, hattâ İtalya buna güzel bir misaldir.

Yerleşme sistemindeki bu değişikliğin bizde de akisleri görünmeye başladı. Ülkemizde kasbalarla köyler arasındaki ahenkli münasebet büyük şehirlerin, dolayısıyla dış pazarlarla alış verişin arttığı zamana kadar devam etmiştir. Fakat İstanbul ve İzmirde ve diğer bazı merkezlerde büyük bir hızla kendini gösteren şehir hayatı kısa bir zamanda köylerin bünyesi üzerinde tesirler yaptı. Neticede ülkemizde dört çeşit kır yerleşmesi meydana geldi; 1 — Tarla, bahçe, mera, baltalık gibi bütün unsurları bir araya toplanmış, az çok el sanatlarına malik tamamiyle *kapalı köyler*. 2 — Artan mahsullerini pazara sevkeden, bir kısım alet ve ev eşyasını şehirden getiren *yarı kapalı köyler*: buralarda henüz ev ekonomisi kuvvetlidir; köy esas yiyeceğini bizzat temin eder; fakat kendi kendine yeterliğini kaybetmiş, piyasa ve pazarın esiri olmuş teşkilâtsiz köyler halindedir, 3 — Muayyen bir mahsulü pazar için yetiştiren, aynı zamanda pazarla münasebetini teşkilâtlandırmış, kredi ve satış kooperatifleri kurmuş *pazara bağlı köyler*. 4 — Daha ziyade devletin veya şehirli halkın meydana getirmiş olduğu tamamiyle ihtisasa dayanan hububat kombinaları, hayvan çiftlikleri, büyük meyva bahçeleri gibi *yeni kır yerleşmeleri*.

Köylerdeki bu çeşitlenme yeni nakil vasıtalarının ve şehirleşmenin tesiri ile vücut bulmuşsa da, millî ekonomi hareketinin de bunda rolü vardır. Şimdiye kadar köy baltalıkları halinde bulunan ormanların devletleştirilmesi, köy değişikliği yolunda ilk adımdır. Orman işletmeleri kurulan yerlerde vücut bulacak yeni yerleşmeler ekonomi hareketinin neticesidir. Diğer taraftan şose ve demiryollarının çoğalması, vapur seferlerinin tanzimi de yola yakın köyleri durmadan pazara bağlamaktadır. Nihayet yeni vücuda getirilen kombinalar, hayvan çiftlikleri ile yeni tip kır yerleşmeleri örnekleri vücuda getirilmiş olacaktır. Bu değişmeler üzerinde nüfus artışının da büyük tesiri görülmektedir. Eski tip bir köyde tarla, bahçe, mera ve baltalık ve yaylak olduğu gibi kaldığı halde nüfus durmadan çoğalmakta, salgın hastalıkları ve harbleri nazarı itibara almazsak, her otuz beş yılda bir misli artmaktadır.

Kasabalara gelince bunların eski şekli daha ziyade bahçe ziratine dayanan yerleşmelerdi. Ziyaret yerleri ve mabetler, ılıca ve hamamlar, pazar ve çarşılar, saray ve hisarlar şüphesiz birer yerleşme çekirdeği rolünü oynamıştır. Neticede yalnız civar topraklarla değil muayyen bir bölgenin mahsulleriyle beslenen kasaba toplulukları vücut bulmuştur. Bu kasabaların köylerle münasebetleri çok ahenkli idi; bilhassa Selçuklular ve Osmanlılar bu kasabaların en güzel örneklerini vücuda getirmişlerdi. Hattâ diyebiliriz ki yakın devirlere kadar büyük merkezler de haddi zatında kasabaların bir araya gelmesiyle vücut bulmuş topluluklardan başka bir şey değildi.

Vapur ve tren münakalâtından sonra, kalabalık merkezlerin meydana gelmesi, bizde bir şehirleşme hareketinin mevcut olduğunu ifade eder; fakat şehirleşmenin nasıl bir seyir takibettiği henüz esaslı surette incelenmiş değildir. Siyasi İlimler Mecmuası'nda [1] neşredilen bir etütte 1927, 1935 ve 1940 sayılarına göre Türkiyede bir şehirleşme mevcut olmadığı neticesine varılmıştır. Şehirî küçük şehir ve kasaba mefhumundan ayırarak vapur ve demiryolundan faydalanan büyükçe merkezler halinde kabul ettiğimize göre bizde de bir şehirleşme göze çarpmaktadır. Cetvelin tetkikinden anlaşılacağı üzere kıyılarda ve dahilde ehemmiyetli münakale merkezlerindeki nüfus artışı son beş yılda yüzde 20 yi bulmuştur.

Şehirleşmeyi hoş görmiyenler, hattâ şehirleri milletlerin mezarı sayanlar, köylerden şehire doğru olan akının durdurulmasını isteyenler bulunabilir; hattâ bu harbden sonra büyük şehirlere hevesin azala-

[1] Siyasi İlimler Mecmuası. Sayı 126, sa. 243; 1941.

cağını ileri sürenler de olabilir; fakat dünyanın bütün ileri milletleri şehirleşmeye doğru giderken siyasî ve iktisadî bir zaruret olmadan bunun aksini düşünmek ve temenni etmek pek doğru olamaz.

Büyük ölçüde şehirleşme ilk önce Avrupada kendini göstermiştir. Avrupa şehirleri civar köyler üzerine tesir yapmak ve onları kendi pazarlarına bağlamakla beraber asıl kıta dışındaki yeni müstemlekeler ve yeni kıır yerleşmeleriyle beslenebiliyordu. Amerika ve Avusturalya'daki şehirler ise, memleket içinde tamamiyle yeni kıır yerleşmeleri vücuda getirmek suretiyle büyüdü ve genişledi. Eğer biz de şehirleşmeyi geliştirmek istiyorsak kıır yerleşmelerini bu bakımdan tanzim etmemiz icabeder. Yoksa kendi kendine yeten bir köy hayatı ortasında mübadele ile yaşayacak bir yerleşmenin inkişafı hiçbir zaman mümkün olamayacaktır.

Türkiyede kıır ve şehir yerleşmelerinin ahenkli bir şekilde gelişmesi bu mevzuun aynı zamanda bir ekonomi dâvası olarak ele alınması ile kabildir. Şimdiye kadar kendi haline bırakılan bu hâdise köylerde şuursuz bir gerileme, şehirlerde de köksüz bir ilerleme mahiyetini almış bulunuyordu. Aynı zamanda köylerle şehirler arasında yaşayış ve zihniyet bakımından derin bir uçurum açıldı. Hiç bir himaye görmeyen köylerimiz son zamanlardaki eğitim hareketleriyle yeni bir hayata sevk edilmiş bulunuyor. İş bölümüne dayanan bir cemiyet ekonomisine göre Türkiye'nin nasıl bir yerleşme siyaseti takibetmesi icabettiğini tâyin oldukça güçtür, ve çok esaslı tetkiklere ihtiyaç gösterir. Yalnız şurasını kaydedelim ki bugünkü haliyle Türkiye köylü bir memlekettir, yani köylü nüfusu ziyade olan bir ülkedir; fakat tedricî bir surette şehirleşmeye doğru gitmektedir (karşiki sayfa başındaki cergele bakınız).

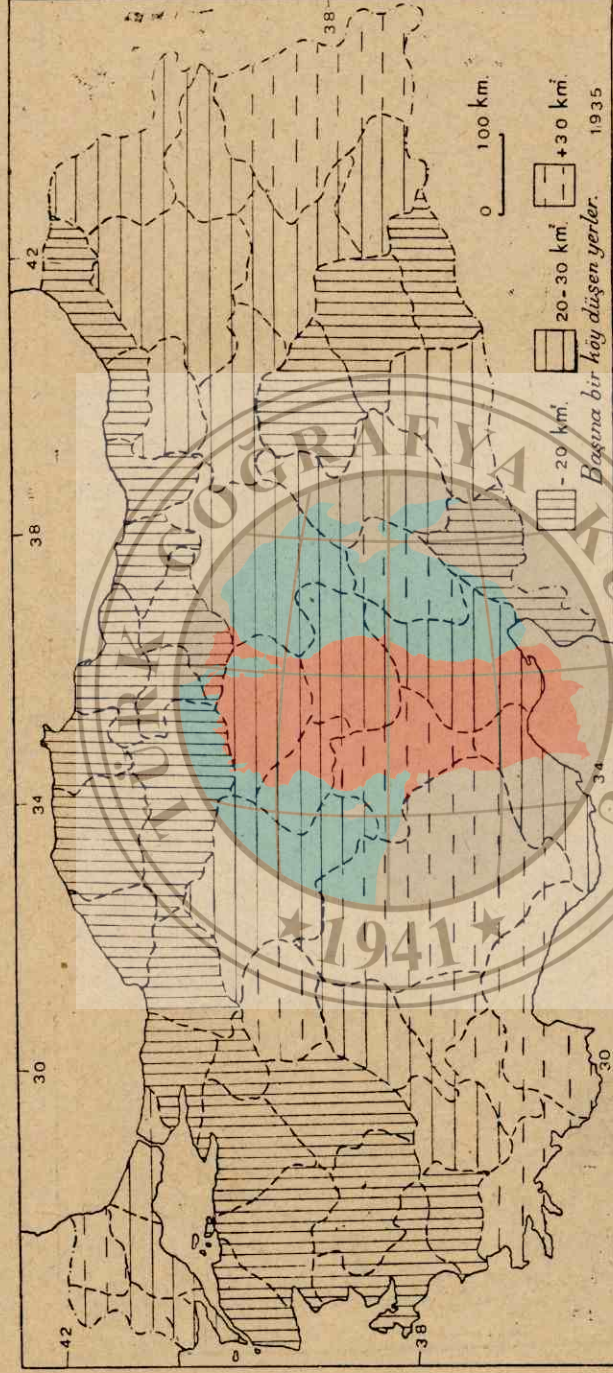
Memlekette hâkim zihniyete göre millî ekonomiye doğru kuvvetli bir hareket var. Ekonominin başlıca prensipleri ihtiyaçları en rasyonel bir şekilde tatmin etmek olduğuna göre acaba bugünkü yerleşmeler bunu ne derece temin ediyor? Türkiye ekonomik imkânarı büyük bir ülkedir. Bugün, sayısız kapalı ekonomilerden müteşekkil bulunan bu ülkenin, tek bir millî ekonomi halinde tanzim edilmesi dünya ekonomisinde tesir yapacak büyük bir hadisedir. Başka memleketlerin asırlar içinde meydana getirdiği millî ekonomi dâvası hiç şüphesiz kısa bir zamanda meydana gelemezdi; bu yolda atılan adımlar büyüktür. Bu hareket aynı zamanda yeni bir yerleşme tarzı doğuracaktır.

Şehir nüfusları
(Belediye hududu içinde)

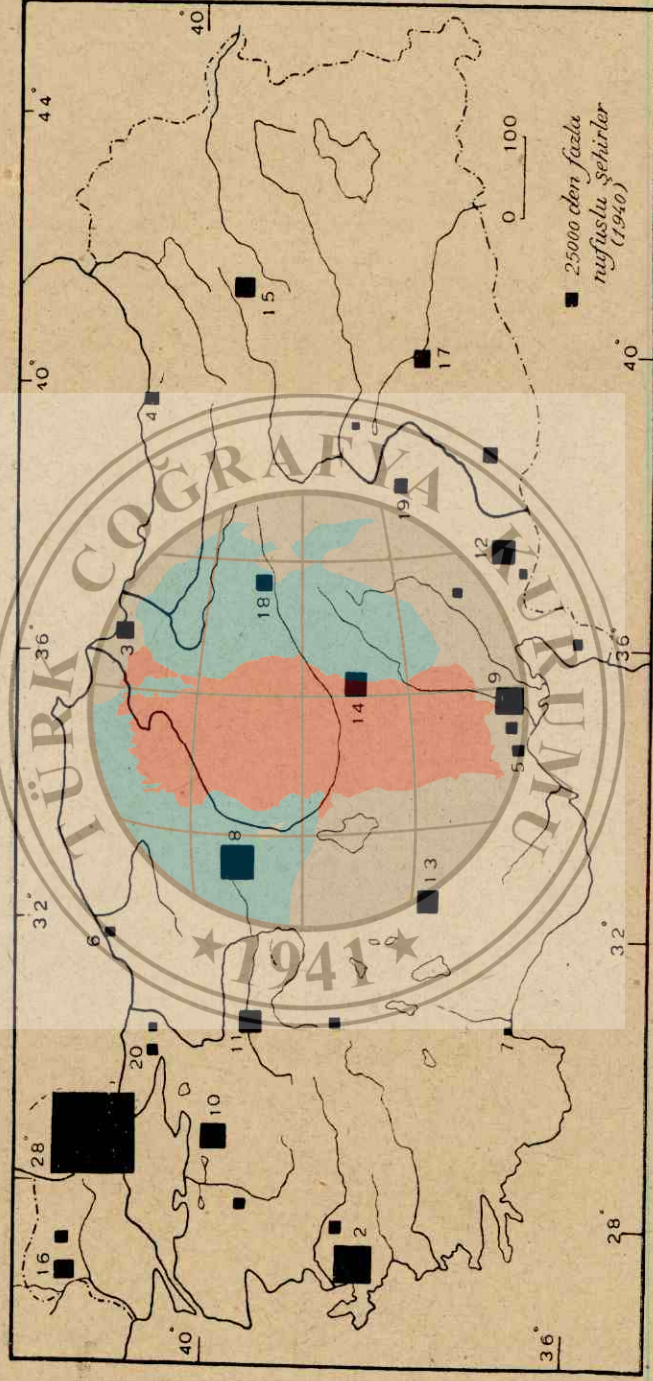
Vilâyetler	1927	1935	% Artış	1940	% Artış
1. İstanbul	690857	741148	7.2	793949	1.7
2. İzmir	153924	170959	11.0	183762	7.4
3. Samsun	30372	32432	6.9	37216	14.5
4. Trabzon	24587	29682	20.7	32789	10.4
5. Mersin	22171	27620	30.4	30007	8.6
6. Zonguldak	11947	20603	72.4	27972	35.7
7. Antalya	17365	22993	32.4	24957	8.5
8. Ankara	74553	122720	64.6	157242	28.1
9. Adana	72577	76473	5.3	88119	15.2
10. Bursa	61690	72187	17.0	77598	7.4
11. Eskişehir	32341	47045	45.4	60742	29.1
12. Gaziantep	39998	50965	27.4	57132	12.1
13. Konya	47496	52093	9.6	56465	8.3
14. Kayseri	39134	46181	18.0	52467	13.6
15. Erzurum	31457	33104	3.2	47613	43.8
16. Edirne	34528	36121	4.6	45680	26.4
17. Diyarbakır	30709	34642	12.8	42555	22.8
18. Sivas	28498	33890	18.9	41730	23.1
19. Malatya	20737	27296	31.6	36292	32.9
20. İzmit	15215	18693	22.8	29120	55.7

Türkiyede kapalı ekonomilerin bugüne kadar devam etmesini bir cihetten de coğrafi hususiyetlerin neticesi olarak göstermek isteyenler vardır; fakat ne olursa olsun, insan enerjisini ve tabiat bereketini en verimli sahada kullanmak suretiyle bir iş bölümünün büyük faydalarını göz önünde bulundurmalıyız. Kendi kendine yeten küçük ekonomiler tabiatı insafsızca tahrip etmiş, usulsuz hayvancılık ve orman tahribi birçok yerleri çıplaklaştırmış, verimli topraklar süpürülmüştür. Fakat şunu da unutmamalı ki memleketin, asırlardan beri fena idareye rağmen dünyaya karşı kendi varlığını koruyabilmesi daha ziyade bu kapalı ekonomiler sayesinde, köylü nüfusun mukavemeti ve fedakârlığıyla mümkün olmuştur.

Kır yerleşmeleri ve şehirleşme hareketleri üzerinde yaptığımız bu umumi görüş ile bizdeki yerleşmelerin ne kadar karışık şekiller gösterdiğini ve içinde ne kadar girift meseleler sakladığını ortaya koymuş oluyoruz. Yeni ülkelerin çok rasyonel bir şekilde yapmakta olduğu bu iş üzerinde bizim gibi eski memleketlerin çok radikal düşüncelerle hareket etmesi icabetmektedir.

H. S. Selen, Türkiyede köy yerleşmeleri ve şirleşme hareketleri.

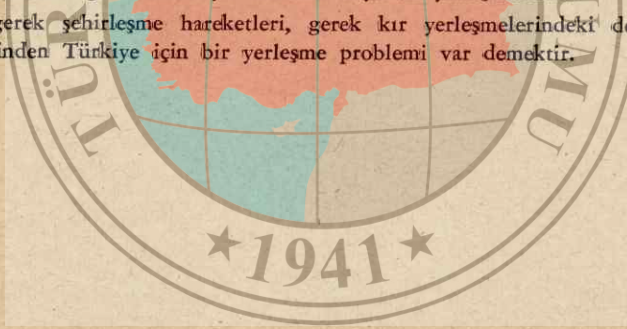
Numaralı şehirler için yukarıdaki cergele bakınız; numaralı olmayan şehirler şunlardır: Elâzığ, Adapazarı, Afyon, Kilis, Antakya, Tarsus, Maraş, Balıkesir, Kırklareli; Urfa; Manisa. H. S. Selen, Türkiye'de köy yerleşmeleri ve şehirleşme hareketleri.

Sözlerimizi şöylece toplıyabiliriz: 1935 sayımına göre 10 binden fazla nüfuslu merkezlerde oturanlar bütün nüfusun % 17 sini teşkil eder. Demek Türkiye kırsal yerleşmeleri ziyade bir ülkedir. Bu hal Türkiye'nin eski bir yerleşme bölgesi olmasından ileri gelmektedir. Türkiye'deki eski yerleşmelerde kuruluş bakımından şu vasıflar göze çarpar: 1 — Ekstantif tarla ziraatine dayanan köy yerleşmeleri; 2 — Entansif bağ ve bahçe ziraatine dayanan kasaba yerleşmeleri; 3 — Büyük yolların birleştiği yerlerdeki siyasi ve idari merkezler, kasaba grupları, şehirler.

Bir asırdan beri yeni nakil vasıtaları, vapur ve tren ile beraber yerleşme şekilleri de değişmeye başladı. İlk esaslı değişimler kasaba gruplarının birleşerek şehir halini almasında görülür. İstanbul, İzmir, Eskişehir, Ankara bu yoldaki ilk örnekler oldu. Bununla beraber ülkemizde köyden şehre doğru devamlı bir hareket olduğu ileri sürülemez.

Kırsal yerleşmelerinde değişiklik daha ağır olmaktadır. Kırsal yerleşmelerinin çoğu tarla, bahçe, mera, baltalık gibi kendi kendine yetme unsurları bir araya toplamış kapalı köyler halindedir. Bunların bir kısmı yol üzerinde bulunmaları dolayısıyla artan mahsullerini pazara gönderirlerse de yine kapalılığını muhafaza ederler. Bunlardan başka tütün, pamuk, fındık, üzüm gibi muayyen bir mahsulü yetiştiren, bir kısım yiyecek maddeleriyle beraber alet ve eşyasını şehirden alan pazara bağlı köyler mevcut bulunmaktadır ki bunlara daha ziyade kırsal bölgelerinde raslanır. Son zamanlarda sayıları çoğalan bir kırsal yerleşmesi de devletin veya şehirli sınıfların meydana getirmiş olduğu nüfus çiftlikleri, orman işletmeleri gibi tamamiyle ihtisasa dayanan yerleşmelerdir.

Ülkemizde gerek şehirleşme hareketleri, gerek kırsal yerleşmelerindeki değişiklik pek ağır vukua geldiğinden Türkiye için bir yerleşme problemi var demektir.

VILLAGE AND TOWN SETTLEMENTS IN TURKEY

According to the census of 1935 those who live in towns of more than 10,000 population is 17 % of the whole. Thus Turkey is a land where country settlement is more as she is an old area of settlement. One can observe the following features in the structure of the old settlements in Turkey: 1 — Village settlement based on extensive farm agriculture. 2 — Town settlement based on intensive vine-growing and gardening. 3 — At junctures of important roads political and administrative centres, town-groups and cities.

With the new means of transportation, ship and trains, coming into use the forms of settlement began to change. And this change has occurred during the last hundred years. The first essential changes can be seen in the joining of town-groups into cities. In this regard Istanbul, İzmir, Eskişehir and Ankara have been the first examples. It can not be said, however, that there is a permanent movement from the village to the city in our country.

Changes in country settlement have been more slow. Many of the country settlements are of self supporting consisting of such elements as farming, gardening, pasturing and forestry. Although some of them are on roads and send their surplus products to markets, they still being self-supporting. There are other villages that grow certain products such as tobacco, cotton, nuts and grapes, but they depend on the market for their existence, as they get some of their food, their implements and other things from towns or cities. Such villages are found on the coasts. There is still an other kind of country settlement established by the state or city-capital such as model farms and forest works, which depend entirely on expertness. Their number is being increased.

We can say that there is a problem of settlement for Turkey, as the change in the movements of both country and town settlement occurs very slowly.

★ 1941 ★